aktuelna tema

Gordana Stanković[*]

UDK: 347.63:347.644(497.11)
BIBLID: 0352-3713 (2014); 31, (10-12): 1–16
ORIGINALNI NAUČNI RAD

NOVA ZAKONSKA REŠENJA U POSTUPKU ZA PRODUŽENJE RODITELJSKOG PRAVA

REZIME: Autor u radu izlaže pravnopolitičke razloge koji su opredelili zakonodavca da u Zakonu o izmenama i dopunama Zakona o vanparničnom postupku Republike Srbije (2014) revidira pravila posebnog vanparničnog postupka za produženje roditeljskog prava i analizira usklađenost novih zakonskih rešenja sa evropskim pravnim standardima.

Ključne reči: roditeljsko pravo, poslovna sposobnost, ograničenje poslovne sposobnosti, vanparnični postupak za produženje roditeljskog prava

1. Zakon o vanparničnom postupku Republike Srbije iz 1982,[1] koji je u primeni preko trideset godina, po drugi put je, u relativno kratkom vremenskom intervalu, izmenjen i dopunjen Zakonom o izmenama i dopunama Zakona o vanparničnom postupku iz maja 2014.[2] Novelama su delimično su izmenjene i dopunjene opšte odredbe, koje imaju univerzalnu primenu u svim posebnim vanparničnim postupcima, i odredbe u pojedinim vanparničnim postupcima.

Osnovni razlog koji je motivisao zakonodavca da pristupi izmenama i dopunama ZVP bila je okolnost što je ovaj zakon bio jedan od retkih zakona koji nije bio usklađen sa Ustavom iz 2006, sa mnogim zakonima koji su u međuvremenu donošeni i ciljevima koji su projektovani nacionalnim strateškim dokumentima koji se odnose na pravosuđe i pravosudnu politiku. Iako je sazrelo vreme da se donese nov zakon kojim bi se vanparnična procedura uredila u skladu sa potvrđenim međunarodnim ugovorima, preporukama

[*] Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, e-mail: gordana_stankovic@yahoo.com

[1] *Službeni glasnik SR*S, br. 25/82 i 48/88 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/95 – dr. zakon, 18/05 – dr. zakon, 85/12 i 45/13 – dr zakon; u daljem tekstu: ZVP.

[2] *Službeni glasnik RS*, br. 55/14 od 23. maja 2014.

Komiteta ministara Saveta Evrope, evropskim pravnim standardima i praksom Evropskog suda za ljudska prava, kao što se to dogodilo sa parničnim i izvršnim zakonima, zakonodavac se nije odlučio za radikalne promene u domenu vanparnične procedure. Zakonodavac se opredelio da parcijalnim izmenama i dopunama, pored neophodnog usklađivanja, stvori pravni osnov za poveravanje vanparničnih pravnih stvari javnim beležnicima[3] i ostvarivanje njihove komesarijalne funkcije.[4] U fokusu zakonodavca bili su javni beležnici i rastrećenje sudova u cilju povećanja njihove ažurnosti a ne nastojanje da se poboljša i osavremeni vanparnični metod pravne zaštite. Novelama su izvršene samo pojedine redakcijske izmene[5] jer su zastareli pravno-tehnički termini zamenjeni novim terminima u skladu sa Ustavom i važećim zakonima.[6] Donošenje ovih novela ZVP pružilo je priliku zakonodavcu da redizajnira i odredbe pojedinih posebnih vanparničnih postupaka u skladu sa aktuelnim pravnopolitičkim stavovima u meri u kojoj je to bilo mogućno izmenama i dopunama jednog zakona.

2. Nažalost, zakonodavac je, iz pravno-tehničkih razloga jer se radi o izmenama i dopunama zakona, propustio priliku da u vanparnično procesno pravo implementira temeljne evropske pravne standarde. Jedan od razloga što evropski pravni standardi nisu implementirani kroz opšte odredbe ZVP leži u tome što se u domenu vanparnične procedure primena pojedinih evropskih pravnih standarda omogućava i postiže na dva načina: kroz neposrednu

[3] Ovakav zakonodavni zahvat bio je u skladu sa usvojenom Nacionalnom strategijom reforme pravosuđa (2013-2018) i nastojanjem da se sud rastereti mnogih vanparničnih pravnih stvari koje imaju evidenciono-tehnički karakter.

[4] Iz tog razloga su u opšte odredbe ZVP interpolirane nove odredbe (čl. 30a – 30 i) kojima je stvoren osnov da nadležni vanparnični sud poveri javnom beležniku sprovođenje određenog vanparničnog postupka koji nije u isključivoj nadležnosti vanparničnog suda ili preduzimanje pojedinih radnji u vanparničnom postupku.

[5] Iz zakonskog teksta eliminisano je besmisleno pozivanje na shodnu primenu nekadašnjeg jugoslovenskog Zakona o parničnom postupku iz 1976. koji je odavno prestao da važi i da se primenjuje.

[6] Nažalost, redaktori nisu izvršili brižljivu redakciju zakonskog teksta tako da su u pojedinim odredbama ipak zaostali zastareli pravno-tehnički termini koji datiraju iz vremena samoupravnog socijalizma ili nisu izmenjene i usklađene pojedine odredbe sa izvršenim izmenama. Tako se npr. u odredbama ZVP kojima je regulisan sudski depozit i dalje spominju redovni sudovi kojih odavno nema u našem pravnom sistemu (čl. 212). Ili, u odredbi čl. 201 ZVP izvršena je u st. 1 i st. 2 izmena u pogledu naziva službenog glasila tako što se oglas u postupku za amortizaciju isprava objavljuje u „Službenom glasniku Republike Srbije," a ne, kao nekada, u „Službenom listu SFRJ" i „Službenom glasniku SRS." Međutim, iako se sada oglas objavljuje samo u jednom jedinom službenom glasilu, u odredbi st. 3. ovog člana i dalje stoji da se oglas objavljuje u oba službena glasila. Detaljno o tome: Stanković, G. (2014). Zakon o vanparničnom postupku: objašnjena, tumačenja i stvarni registar, Beograd, Službeni glasnik.

primenu ratifikovanih konvencija i kroz pravilo o shodnoj primeni Zakona o parničnom postupku (2011),[7] kroz čije odredbe su oni uglavnom implementirani i operacionalizovani u dobroj meri.[8] Osim toga, i pojedina postojeća zakonska rešenja u samom ZVP, koja se razlikuju od rešenja u ZPP (2011), ne omogućavaju ostvarivanje standarda pravne zaštite koji proizlaze iz odredbe čl. 6 Konvencije o ljudskim pravima i slobodama,[9] bez obzira što sud treba neposredno da primeni konvencijske norme koje su ratifikacijom postale sastavni deo unutrašnjeg pravnog poretka.

3. Novelama ZVP (2014) delimično su izmenjene i odredbe postupka za produženje roditeljskog prava. Promene su izvršene, uglavnom, na indirektan način i to preko pravila o shodnoj primeni pravila kojima je uređen postupak za lišenje poslovne sposobnosti koji je, pored redakcijskih izmena, pretrpeo i koncepcijske promene iako sam koncept produženja roditeljskog prava u Porodičnom zakonu (2005) nije promenjen.

4. Porodični zakon Republike Srbije (2005), koji je izmenio položaj deteta u skladu sa odredbama Konvencije o pravima deteta[10] i predvideo nova prava deteta, izmenio je i sam koncept roditeljskog prava. Dete je izgubilo tretman objekta prava i dobilo status subjekta prava kome pripada poseban spektar prava koja nisu izvedena iz roditeljskih prava i dužnosti i koja dete

[7] *Službeni glasnik RS,* br. 72/11, 49/13 – US, 74/13 – US i 55/14.

[8] Treba primetiti da u pojedinim vanparničnim pravnim stvarima nije mogućna shodna primena pravila parničnog postupka s obzirom na znatne razlike u principima na kojima su zasnovane ove dve građanske sudske procedure, u njihovoj prirodi i ciljevima postupka. Shodna primena pravila ZPP u pojedinim vanparničnim stvarima posebno je otežana posle reforme ZPP iz 2011. godine. ZPP (2011) zasnovan je na doslednoj primeni raspravnog principa i ograničenoj ulozi suda u formiranju činjenične podloge za odlučivanje, na principu eventualnosti i sistemu prekluzija. Međutim, mnoge vanparnične pravne stvari, zasnovane su na istražnom principu jer u njima dominira javni interes. U ZPP (2011) napušten je istražni princip u pogledu formiranja činjeničnog supstrata i on, kao metodsko načelo, važi samo u pogledu parnica iz sporova koji su nastali u materijalnopravnim odnosima koji su uređeni kogentnim normama, dok je za mnoge vanparnične postupke, zbog dominacije javnog interesa, bitno da činjenično stanje, kao podloga za sudsku odluku, bude istinito utvrđeno. Ni princip eventualnosti, ni sistem prekluzija ne odgovaraju prirodi i ciljevima vanparničnog postupka, posebno u onim postupcima u kojima se pruža tzv. zaštitnička pomoć i štiti javni interes. Isto tako, ni pojedina pravno-tehnička rešenja iz parničnog postupka, posebno ona o ličnom dostavljanju kad se radi o statusnim ili porodičnim vanparničnim pravnim stvarima, ne odgovaraju ni prirodi ni ciljevima koji treba da budu ostvareni u vanparničnom postupku, a posebno i zbog toga što direktno ugrožavaju pravo na privatnost ili pravo na porodični život.

[9] Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom br. 11, *Službeni list Srbije i Crne Gore - Međunarodni ugovori*, 9/03, 5/05 i 7/05 - ispr. i *Službeni glasnik RS - Međunarodni ugovori*, br. 12/10.

[10] *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90.

uživa u okviru porodice i van nje.[11] S druge strane, prava roditelja u odnosu na decu izvedena su iz dužnosti roditelja i postoje samo u meri koja je potrebna za zaštitu ličnosti, prava i interesa deteta (čl. 67 PZ).

Bez obzira što tradicionalni termin „roditeljsko pravo," zbog same promene koncepta roditeljskog prava više nije adekvatan, jer više ne odgovara sadržini odnosa koji se zasniva između roditeljskog para i deteta i ne odražava njegovu sadržinu,[12] on se i dalje koristi u zakonskim tekstovima i u Porodičnom zakonu, koji reguliše institut produženja roditeljskog prava i predviđa uslove kad može da dođe do produženja roditeljskog prava prema njihovom punoletnom detetu.

Iako je produženje roditeljskog prava, kao porodičnopravni institut, po ciljevima i posledicama sličan institutu lišenja poslovne sposobnosti, zakonodavac je u odredbama Porodičnog zakona (2005) zadržao oba instituta.[13] Zbog promena u konceptu i sadržini roditeljskog prava u literaturi se smatra da je dalje zadržavanje ovog instituta, iako je sličan po efektima i posledicama sa postupkom za lišenje poslovne sposobnosti,[14] nepotrebno i da predstavlja relikt i rezultat paternalističkog odnosa prema jednom (punoletnom) licu bez obzira na njegov psihosocijalni invalititet i koji se sve više napušta u svetu,

[11] Videti: Ponjavić, Z., (2005). Porodično pravo, Kragujevac, Pravni fakultet, str. 236.

[12] U tom smislu i: Ponjavić, Z., op.cit., str. 246.

[13] Interesantno je i da Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije, u trećoj knjizi „Porodični odnosi" i dalje predviđa na identičan način institut produženja roditeljskog prava. Međutim, Prednacrt predviđa, kao alternativu, odredbu o poslovnoj nesposobnosti punoletnog deteta. Treba primetiti da rubrum uz alternativnu odredbu čl. 105 Prednacrta Građanskog zakonika („Porodični odnosi"), nije adekvatno pravno-tehnički formulisan. Iako se u odredbi čl. 7 Prednacrta predviđa da je „dete svako ljudsko biće do navršenih 18 godina života" u rubrumu je upotrebljen izraz „punoletno dete" umesto „punoletno lice" jer nastupanjem punoletstva dete postaje odrasla osoba. U ovoj odredbi Prednacrta predviđeno je da se posle punoletstva jednog lica roditeljsko pravo ne može produžiti ni ako je to lice („dete") zbog bolesti ili smetnji u psihofizičkom razvoju nesposobno da se samo stara o sebi i o zaštiti svojih prava odn. interesa ili ako svojim postupcima ugrožava sopstvena prava i interese. Iako se radi o alternativnom rešenju, u ostalim odredbama Prednacrta ipak nije brisan institut produženja roditeljskog prava. Navedena odredba je bliža savremenom konceptu roditeljskog prava koje prestaje usled punoletstva deteta. Ukoliko se ova odredba usvoji, neće biti potrebno da postoji postupak za produženje roditeljskog prava.

[14] Praksa centara za socijalni rad pokazuje da se roditelji često odlučuju, umesto da pokrenu postupak za produženje roditeljskog prava, da pokrenu postupak za lišenje poslovne sposobnosti svoje dece u nameri da zaštite njihove interese. Razlozi su različiti. Pojedini roditelji se na to odlučuju da bi njihovo punoletno dete moglo da ostvari različite oblike novčane pomoći koja se pruža ovim licima ili da omoguće njihovo zapošljavanje. Pojedini roditelji, zbog svojih godina života ili zdravstvenog stanja, često strahuju i brinu za detetov način života posle njihove smrti i pokretanjem postupka za lišenje poslovne sposobnosti, pošto su postavljeni za statarelje, stvaraju uslove da organ starateljstva, po službenoj dužnosti, posle njihove smrti njihovom punoletnom detetu, kao osobi lišenoj poslovne sposobnosti, postaviti drugog staratelja.

pa i kod nas.[15] Razlozi za dalje postojanje ovog instituta, koji se opravdava time da je u interesu deteta, ne stoje. U suštini radi se o lišenju poslovne sposobnosti jednog lica neposredno pred sticanje poslovne sposobnosti s tim što sud koji odlučuje o potpunom ili delimičnom lišenju poslovne sposobnosti, istovremeno, roditelja ili roditelje, koji su do punoletstva bili zakonski zastupnici po samom zakonu, faktički postavlja za staratelje deteta[16] umesto da to čini centar za socijalni rad kao organ starateljstva.[17] Ako je organ starateljstva po samom zakonu nadležan da redovno postavlja staratelja i ako je stručno osposobljen da sprovodi ovaj postupak, trebalo bi rasteretiti sud dužnosti da postavlja roditelje kao staratelje jednom punoletnom licu u postupku za produženje roditeljskog prava.

5. Novelama je promenjen, pre svega, koncept samog postupka za produženje roditeljskog prava koji je usklađen sa promenama do kojih je došlo u postupku za lišenje poslovne sposobnosti. Institut produženja roditeljskog prava, predstavlja u suštini postupak za lišenje poslovne sposobnosti koji se pokreće neposredno pre punoletstva deteta jer nastupanjem punoletstva prestaje roditeljsko pravo tako da ono više ne može da bude produženo. Pošto sa navršenom osamnestom godinom života po samom zakonu maloletno lice postaje punoletno i stiče poslovnu sposobnost, ukoliko postoje zakonski razlozi, pokretao bi se postupak za lišenje poslovne sposobnosti. Pošto se, u postupku za produženje roditeljskog prava u suštini radi o lišenju poslovne sposobnosti, zakonodavac je, promenom samog koncepta i cilja ovog postupka, uskladio pravila ovog postupka sa Ustavom i relevantnim međunarodnim pravnim aktima.

Prema Ustavu, poslovna sposobnost predstavlja jedno od ustavnih ljudskih prava koje ne može da bude ograničeno. Iz tog razloga se, ukoliko postoje razlozi da se vršenje roditeljskih prava produži i posle punoletstva, produženje roditeljskog prava predstavlja samo vremenski ograničenu meru čije trajanje određuje vanparnični sud u cilju zaštite prava i interesa lica prema kome je ovaj postupak vođen. Na ovaj način ovaj vanparnični postupak je

[15] Prema odredbama Zakona o pravima pacijenata (2013), npr. dete starije od 15 godina koje je sposobno za rasuđivanje po oceni lekara samostalno odlučuje o primeni medicinske mere. Ista prava imaju i lica koja boluju od mentalnih bolesti koja imaju posebnu sposobnost da daju pristanak na lečenje i na hospitalizaciju u cilju lečenja.

[16] Kad je u pitanju lišenje poslovne sposobnosti, centar za socijalni rad je dužan da u roku od 30 dana licu lišenom poslovne sposobnosti postavi staratelja.

[17] Za razliku od staratelja, roditelji u slučaju produženja roditeljskog prava nemaju iste dužnosti kao i staratelji lica lišenog poslovne sposobnosti. Oni nisu dužni da izveštavaju centar za socijalni rad o svom radu i dalje vrše svoje roditeljske dužnosti, kao što je dužnost zakonskog izdržavanja.

usklađen sa Ustavom, Preporukom br. R (99) 4 Komiteta ministara državama članicama o načelima koja se tiču pravne zaštite punoletnih osoba umanjenih sposobnosti iz februara 1999,[18] praksom Evropskog suda za ljudska prava i sa odredbama važećeg Porodičnog zakona (2005) i Zakona o zdravstvenoj zaštiti (2013).[19]

6. U pogledu pokretanja postupka, novele nisu donele nikakve novine. Postupak je i dalje neoficijelan[20] i dvostranački. Za razliku od postupka za lišenje poslovne sposobnosti, ovaj postupak se ne može pokrenuti po službenoj dužnosti, niti ga može pokrenuti dete prema kome treba produžiti roditeljsko pravo.[21] Predlog kojim se postupak pokreće[22] mogu da podnesu roditelji[23] i organ starateljstva.[24] Ukoliko su roditelji predlagači, njihovo maloletno dete je protivnik predlagača. U tom slučaju, pošto postoji kolizija interesa između roditelja i lica prema kome se ovaj postupak vodi,[25] protivnika predlačaga ne mogu da zastupaju roditelji, kao njegovi zakonski zastupnici, te je potrebno da protivnika predlagača zastupa poseban, privremeni zakonski zastupnik.[26]

---

[18] U daljem tekstu: Preporuka Saveta Evrope.

[19] *Službeni glasnik RS*, br. 107/05, 72/09 - dr. zakon, 88/10, 99/10, 57/11, 119/12 i 45/13 – dr. zakon.

[20] Detaljno o tome: Stanković, G., Mandić, Lj. (2013). Vanparnično procesno pravo, Kosovska Mitrovica, str. 218.

[21] Suprotno: Draškić, M., (2005). Porodično pravo i prava deteta, Beograd, Čigoja štampa, str. 316. Prof. Draškić smatra da ovaj postupak može da pokrene i sud po službenoj dužnosti, samo lice nad kojim treba produžiti roditeljsko pravo i srodnici sa kojim to lice živi u porodičnoj zajednici iako oni nisu subjekti roditeljsko-dečijeg odnosa.

[22] Odredba čl. 72 ZVP, koja nije menjana, predviđa da postupak pokreću ovlašćena lica odn. organ. U vreme kad je donet ZVP, važio je Zakon o braku i porodičnim odnosima (1980) koji je predviđao da aktivnu procesnu legitimaciju imaju roditelji i organ starateljstva (čl. 144 ZBPO).

[23] Predlagač je jedan od roditelja ako roditeljsko pravo pripada samo njemu jer je drugi roditelj umro ili je proglašen za umrlog ili kad ovo pravo on sam vrši jer je drugi roditelj lišen poslovne sposobnosti ili je lišen roditeljskog prava ili je maloletno dete odlukom suda bilo povereno samo jednom od roditelja posle razvoda braka koji samostalno vrši roditeljsko pravo. Roditelji čija su deca potpuno usvojena nemaju pravo da pokrenu ovaj postupak. Usvojilac ima položaj roditelja, te ima pravo da pokrene ovaj postupak.

[24] Organ starateljstva pokreće ovaj postupak ukoliko roditelji to sami ne učine, uz njihovu saglasnost ili bez nje. On je ovlašćeni predlagač čak i kad se roditelji tome protive.

[25] Zakonodavac na ovaj način štiti protivnika predlagača od eventualne zloupotrebe. U praksi se događa da roditelj pokreće ovaj postupak kad je dete korisnik porodične penzije da bi, ukoliko bude produženo roditeljsko pravo mogao da raspolaže i koristi i porodičnu penziju koju dete prima.

[26] Pošto je ZVP donet pre više od 30 godina, u odredbi čl. 72 ne pravi se razlika u pogledu zastupanja maloletnog deteta koju poznaje Porodični zakon (2005) odn. ne pravi se razlika između privremenog zakonskog zastupnika, koga postavlja sud, i privremenog staratelja, koga postavlja organ starateljstva iako je zakonodavac imao nameru da prilikom noveliranja uskladi tekst ZVP sa odgovarajućim materijalnopravnim zakonima.

U skladu sa pravilima o shodnoj primeni ZPP (2011) sud je dužan da postavi privremenog zakonskog zastupnika iz reda advokata. Ako je postupak pokrenuo organ starateljstva, lice prema kome se postupak vodi zastupa poseban staratelj koga je postavio organ starateljstva pre no što je pokrenuo postupak.

Pošto se predlog dostavlja staratelju lica prema kome se postupak vodi po pravilima o ličnom dostavljanju može se dogoditi, ukoliko eventualno dostavljanje ne bude uspešno, da se primene pravila o ediktalnom dostavljanju koja predviđa ZPP (2011). U tom slučaju, pošto se poziv i predlog ističu na oglasnoj tabli suda, dolazi do povrede osnovnih ljudskih prava lica prema kome se postupak vodi i to prava na porodični život i prava na dostojanstvo ličnosti.

7. Novelama nije, kao ni ZVP, predviđena sadržina predloga kojim se pokreće ovaj postupak te u tom pogledu važe pravila postupka za lišenje poslovne sposobnosti koja se shodno primenjuju. Upravo ova odredba trebalo da je pretrpi suštinske izmene jer je nespretno i neprecizno formulisana.[27] Bilo je potrebno i da se ova odredba uskladi ne samo sa Preporukom Saveta Evrope, već i sa praksom Evropskog suda za ljudska prava. Odredba o sadržini predloga je od posebnog značaja jer se i na taj način lice prema kome se postupak vodi štiti od zloupotreba i šikaniranja predlagača, bez obzira što to mogu da budu i njegovi roditelji.

ZVP ne sadrži nijednu odredbu o tome koji i kakvi dokazi treba da budu priloženi uz predlog da bi sud mogao da utvrdi bitne činjenice. Ovakvo zakonsko rešenje je posledica okolnosti da u statusnim i porodičnim vanparničnim stvarima važi istražni princip.[28] Pošto je odredbom čl. 73, st. 1 ZVP izričito predviđeno važenje istražnog načela, u ovom vanparničnom postupku sud može da utvrđuje i činjenice koje učesnici nisu izneli, kao i činjenice koje među učesnicima nisu sporne, ako su važne za donošenje odluke (čl. 8, st. 2 ZVP).

---

[27] Odredbom čl. 33 ZVP predviđeno je da predlog u postupku za lišenje poslovne sposobnosti mora da sadrži „činjenice na kojima se zasniva," kao i dokaze kojima se te činjenice utvrđuju ili čine verovatnim, a ako je postupak pokrenuo organ starateljstva, predlog mora da sadrži i podatke iz kojih proizlazi ovlašćenje za pokretanje postupka. Predlog je procesna radnja koja mora da sadrži zahtev za lišenje poslovne sposobnosti. Taj zahtev treba da se zasniva na činjenicama koje po zakonu predstavljaju razlog za lišenje poslovne sposobnosti i da ukazuju na osnovanost samog zahteva. Radi se o tome da predlagač u predlogu treba da istakne zahtev za lišenje poslovne sposobnosti protivnika predlagača, da navede činjenice iz kojih proizlazi da postoje zakonski uslovi za ograničenje poslovne sposobnosti lica prema kome se postupak vodi i da budu označeni dokazi kojima se te činjenice mogu da utvrde ili učine verovatnim.

[28] Dominacija istražnog principa posledica je kogentne prirode pravila na osnovu kojih sud treba da odluči prilikom određivanja mere lišavanja poslovne sposobnosti.

U predlogu treba da budu navedene činjenice iz kojih sud treba da zaključi da postoje zakonski uslovi za lišenje poslovne sposobnosti punoletnog lica koji su predviđeni odredbama Porodičnog zakona (2005). Dokazi koji treba da budu priloženi uz predlog odnose se, s jedne strane, na samu aktivnu procesnu legitimaciju, a s druge strane, na činjenice koje su navedene u samom predlogu. Isprave koje se prilažu kao dokaz, a odnose se na medicinski ili socijalni aspekt sposobnosti lica prema kome se postupak vodi, treba da budu pouzdane i da budu novijeg datuma.[29] Dokazi koji se odnose na dijagnozu o bolesti ili smetnji u psihofizičkom razvoju treba da budu novijeg datuma jer ne samo što postoje različiti stepeni nedostatka sposobnosti, već se i stepen nedostatka sposobnosti može menjati s vremenom.[30] Od predlagača se izričito ne zahteva da ponudi dokaze o postojanju dijagnoze o smetnji u psihofizičkom razvoju[31] i o tome na koji način ona utiče na sposobnost lica prema kome se postupak vodi da samostalno donosi odluke i brine o svojim pravima i interesima.

8. U ovom postupku sud je dužan da obavezno zakaže ročište za raspravljanje o predlogu. Na ročište se pozivaju: organ starateljstva, dete,[32] privremeni zakonski zastupnik odn. staratelj deteta i roditelji lica prema kome se postupak vodi, bez obzira da li su oni pokrenuli postupak. Roditelja koji je lišen roditeljskog prava sud ne poziva na ročište.

9. Kako novelama nije menjana odredba čl. 12 ZVP, izostanak roditelja koji su pokrenuli ovaj postupak sa ročišta, ukoliko nije bio opravdan, dovodi do fikcije o povlačenju predloga. Međutim, organ starateljstva koji u vanparničnom postupku ima status obaveznog učesnika u tom slučaju može preuzeti postupak i predložiti da se postupak nastavi u roku od 15 dana od dana prijema obaveštenja o povlačenju predloga.

---

[29] U praksi Evropskog suda za ljudska prava posebno se insistira na tome da dokazi koji se odnose na medicinski aspekt sposobnosti lica prema kome se postupak vodi treba da budu novijeg datuma s obzirom na okolnost da tokom vremena može da dođe do promena u zdravstvenom statusu.

[30] U Opštem delu Prednacrta Građanskog zakonika Republike Srbije predviđeno je (u alternativi odredbe čl. 28) da stručno mišljenje lekara ne sme biti starije od mesec dana odn. dva ili tri meseca. Radna grupa koja je pripremala radni materijal za izmene ZVP tokom 2012. godine predlagala je, u skladu sa Preporukom i praksom Evropskog suda za ljudska prava (npr. slučaj H. F. protiv Slovačke, App. br. 54797/00, odluka od 8. novembra 2005. godine) da se u odredbi ne precizira vreme kad je nastala isprava u kojoj je postavljena dijagnoza o mentalnoj smetnji, već da se samo označi da isprava koja se prilaže kao dokaz treba da bude novijeg datuma. Videti: http://arhiva.mpravde.gov.rs, http://www.drzavna uprava.gov.rs

[31] Prilaganje medicinskog izveštaja sa dijagnozom o postojanju mentalne smetnje treba da spreči šikanozno i abuzivno ponašanje predlagača.

[32] Pošto je dete maloletno, poziv se upućuje i predaje roditeljima kao zakonskim zastupnicima deteta.

10. Pravo da lice prema kome se postupak vodi bude pozvano i prisutno na ročištu, da se na njemu izjašnjava i da bude saslušano neposredno proizlazi iz principa predviđenog u odredbama ZPP (2011) koji proklamuje pravo na pravičan postupak i pravo na zakonitu i jednaku pravnu zaštitu. Osim toga, pravo na poštovanje ljudskih prava i ljudskog dostojanstva bilo bi iluzorno ukoliko lice prema kome se postupak vodi, bez obzira što je uredno zastupano, ne bi bilo pozvano da prisustvuje na ročištu i da se na njemu izjašnjava.[33]

Položaj lica prema kome se postupak vodi u ovom postupku je specifičan jer ono ima dvostruku ulogu. Ono je, kao protivnik predlagača, lično i neposredno zainteresovano za ishod postupka i iz tog razloga ima pravo da lično učestvuje u postupku jer uživa pravo na pravnu zaštitu i pravo na pravičan postupak. Osim toga, Lice prema kome se postupak vodi ima vanparničnu procesnu sposobnost u granicama svoje poslovne sposobnosti.[34] Prema odredbi čl. 7, sud može da dozvoli da učesnik koji nema poslovnu sposobnost, radi ostvarenja svojih prava i pravnih interesa, preduzima radnje u postupku pored onih procesnih radnji na koje je zakonom ovlašćen, ukoliko je u stanju da shvati značenje i pravne posledice radnji koje preduzima.[35] S druge strane, sud odlučuje u ovom postupku o ljudskom pravu protivnika predlagača i iz tog razloga sud mora da mu omogući da izloži i predstavi svoj slučaj i da omogući sudiji da neposredno formira sopstveno mišljenje o njegovoj poslovnoj sposobnosti i potrebi da se prema njemu produži roditeljsko pravo.

11. Nova odredba čl. 36 ZVP, koja se shodno primenjuje u ovom postupku, međutim, ne pravi neophodnu terminološku razliku između izjašnjavanja lica prema kome se postupak vodi i njegovog saslušanja koje se izvodi u cilju dokazivanja određenih činjenica. U skladu sa principom kontradiktornosti, koji se primenjuje u skladu sa pravilom o shodnoj primeni ZPP (2011), sud je dužan da pruži priliku licu prema kome se postupak vodi da se izjasni o navodima, predlozima i zahtevima predlagača. Pravo na izjašnjavanje,[36]

---

[33] Treba napomenuti da Preporuka Saveta Evrope izričito predviđa da sud koji u ovom postupku odlučuje mora lično da vidi lice prema kome se postupak vodi.

[34] Detaljno o tome: Stanković, G., Mandić, Lj. (2013). Vanparnično procesno pravo, Kosovska Mitrovica, str. 76.

[35] Prema odredbama Porodičnog zakona, i dete starije od 10 godina ima pravo da slobodno i neposredno izrazi svoje mišljenje u svakom sudskom postupku u kome se odlučuje o njegovim pravima (odredba čl. 65, Porodičnog zakona).

[36] U opštim odredbama ZVP ne pravi se razlika između izjašnjavanja i saslušanja učesnika i predviđa se samo neformalno saslušanje učesnika. Prema opštim odredbama ZVP, sud nije dužan da pruži priliku da se učesnik, posebno onaj prema kome se postupak vodi, uvek izjasni jer održavanje ročišta za raspravljanje u vanparničnom postupku nije uvek obavezno. Prema opštim odredbama zakona, ročište za raspravljanje se zakazuje ili kad je to zakonom izričito predviđeno ili kad sud smatra da je ono potrebno ili celishodno.

predstavlja element prava na pravično suđenje, kao ustavnog i konvencijskog prava i izraz poštovanja ljudskih prava i dostojanstva svakog lica kao ljudskog bića, na čemu posebno insistira Preporuka Saveta Evrope.[37] Pošto pravo na izjašnjavanje proizlazi iz prava na pravično suđenje, sud je dužan da, pre no što odluči, omogući licu prema kome se postupak vodi da se izjasni i da učestvuje u postupku.

Izjašnjavanje lica prema kome se postupak vodi sastoji se o izjašnjavanju o činjenicama i dokazima koji su navedeni u predlogu kao i u pogledu dokaza čije je izvođenje predloženo. To se posebno odnosi na medicinski nalaz u kome se govori o mentalnim smetnjama i o nesposobnosti učesnika. Licu prema kome se postupak vodi sud treba da pruži mogućnost da se izjasni kako o medicinskoj dokumentaciji, tako i o ličnosti veštaka koji će u postupku veštačiti njegovu sposobnost. U postupku se izjašnjava lično sam učesnik kao i njegov privremeni zakonski zastupnik ili staratelj.

12. Prema izmenjenoj odredbi st. 1. čl. 73, u ovom postupku sud po službenoj dužnosti ispituje da li su se stekli zakonski uslovi za produženje roditeljskog prava predviđeni odredbama Porodičnog zakona (2005). Zakonodavac je izmenio odredbu u st. 1, čl. 73 jer se radi o procesnoj odredbi u kojoj su ranije bili navedeni materijalnopravni razlozi za produženje roditeljskog prava koji nisu bili u skladu sa odredbom čl. 8 Porodičnog zakona (2005).

Da bi utvrdio činjeničnu podlogu odluke, sud je dužan da po službenoj dužnosti utvrdi sve bitne činjenice tako što će izvoditi potrebne dokaze. Sud nije vezan dokazima koji su mu ponuđeni radi utvrđivanja relevantnih činjenica jer u ovom postupku ne važi raspravno, već istražno načelo. Sud je dužan da razmotri sve okolnosti koje su od značaja za utvrđivanje poslovne nesposobnosti i njenog stepena.

U ovom postupku, sud je dužan da izvede dokaz saslušanjem roditelja. Ukoliko je postupak pokrenuo organ starateljstva, roditelji se javljaju u ulozi svedoka. Ako su roditelji bili predlagači, sud će ih saslušati kao stranke. Osim toga, sud je dužan da izvede i dokaz saslušanjem protivnika predlagača kao stranke odn. učesnika jer to proizlazi iz prava na pravično suđenje.

Za razliku od izjašnjavanja, saslušanje lica prema kome se postupak vodi predstavlja jedno od dokaznih sredstava kojima se utvrđuju pravno relevantne

[37] U drugom delu Preporuke, u prvom načelu, koje se odnosi na poštovanje ljudskih prava, predviđeno je da je osnovno načelo, na kome su zasnovana sva ostala načela, poštovanje dostojanstva svake osobe kao ljudskog bića. Zakoni, postupci i praksa vezana za zaštitu osoba s umanjenim sposobnostima mora da budu zasnovani na poštovanju njihovih ljudskih prava i osnovnih sloboda.

činjenice. Dužnost suda da lično sasluša lice prema kome se postupak vodi, u sudu ili u zdravstvenoj ustanovi, predstavlja neposredno izvođenje dokaza.[38]

Zakonodavac je odredbu čl. 36 ZVP, koja se u ovom postupku shodno primenjuje, dopunio novim stavom u kome je predviđena dužnost za sud da ceni[39] mišljenje i stavove lica prema kome se postupak vodi, u meri u kojoj je to moguće s obzirom na stanje njegovog mentalnog zdravlja. Zakonodavac je zadržao odredbu po kojoj sud može odustati od saslušanja lica prema kome se postupak vodi samo ako bi to moglo da bude štetno po njegovo zdravlje ili ako saslušanje uopšte nije moguće s obzirom na duševno ili fizičko stanje tog lica. Odustanak od saslušanja lica prema kome se postupak vodi u skladu je i sa pravnim standardima u ovom domenu ljudskih prava, ali i sa pravilom o shodnoj primeni pravila ZPP (2011) po kome sud može izmeniti rešenje o izvođenju dokaza. Ono što predstavlja osnovni nedostatak ove odredbe je činjenica da u zakonu nisu predviđeni ni kriterijumi, ni način na koji će sud utvrditi da je saslušanje lica prema kome se postupak vodi štetno po njegovo zdravlje.

U ovom postupku, sud mora, pored saslušanja svedoka i učesnika, da izvede i dokaze veštačenjem. U skladu sa pravilom o shodnoj primeni pravila postupka za lišenje poslovne sposobnosti, veštačenje treba da obave najmanje dva lekara odgovarajuće specijalnosti koji treba da daju mišljenje o stanju zdravlja i sposobnosti za rasuđivanje. Lekari koji veštače treba da budu sa spiska sudskih veštaka, a veštačenje se obavlja u prisustvu sudije ukoliko se ne obavlja u stacionarnoj zdravstvenoj ustanovi. S obzirom da je zakonodavac izričito uputio na primenu odredbe čl. 38 ZVP, proizlazi da je mogućno da sud naloži i privremenu hospitalizaciju protivnika predlagača radi opservacije i postavljanja dijagnoze da bi se utvrdilo njegovo duševno stanje i sposobnost,[40] osim ako bi time mogle da nastupe štetne posledice po njegovo

[38] U radnom materijalu Novela, koji je pripremila radna grupa tokom 2012. godine, koji je bio na javnoj diskusiji i objavljen na sajtu Ministarstva pravde, postojala je jasna razlika između izjašnjavanja učesnika i saslušanja učesnika. Videti: http://arhiva.mpravde.gov.rs, http://www.drzavna uprava.gov.rs

[39] U odredbi st. 2 noveliranog čl. 36 pogrešno stoji da će sud „uvažiti" mišljenje i stavove lica prema kome se postupak vodi, umesto da stoji da će sud ceniti njegovo mišljenje i stavove. U srpskom jeziku „uvažiti" predstavlja sinonim za „odobriti" te je očigledno da je u pitanju redakcijska nepreciznost.

[40] Iako prinudno zadržavanje u stacionarnoj zdravstvenoj ustanovi, bez pristanka lica prema kome se postupak vodi, predstavlja, nesumnjivo, ograničenje slobode kretanja, bez obzira što je zakonom predviđeno maksimalno trajanje prinudnog zadržavanja, ono ipak nije u suprotnosti sa evropskim pravnim standardima zauzetim u praksi Evropskog suda za ljudska prava. Smatra se da je takvo rešenje u skladu sa principom proporcionalnosti, i da zaakonodavac, između interesa društva da pravilno i tačno proceni nečije mentalno zdravlje da bi se preduzela zakonom

zdravlje. Trajanje privremene hospitalizacije po odluci suda može da traje najduže 30 dana. Osim toga, lice prema kome se postupak vodi, njegov staratelj odn. privremeni zastupnik imaju pravo da izjave žalbu, koja, po pravilu, ima suspenzivno dejsto, i o kojoj viši sud mora da odluči u roku od tri dana od prijema žalbe.

Pored medicinskog veštačenja, obavezno je i veštačenje organa starateljstva koji treba da da svoje mišljenje o celishodnosti produženja roditeljskog prava. Kad je organ starateljstva pokrenuo ovaj postupak, veštačenje ne može da obavi i da da mišljenje isti centar za socijalni rad jer učesnik, kao stranka u postupku, ne može da se javi u ulozi veštaka koji daje mišljenje.

13. Pošto sprovede postupak, sud donosi rešenje o produženju roditeljskog prava ili rešenje kojim predlog odbija. Rešenjem kojim usvaja predlog i produžava roditeljsko pravo sud mora da odredi da li je protivnik predlagača potpuno ili delimično lišen poslovne sposobnosti odn. da li je stavljen u položaj maloletnika mlađeg[41] ili starijeg od 14 godina.[42] Zakonodavac je predvideo na nov način sadržinu rešenja koje sud donosi kad odlučuje o produženju roditeljskog prava u skladu sa izmenjenim konceptom institucije po kome ono predstavlja meru zaštite u skladu sa zakonom.

U rešenju kojim je odlučio o produženju roditeljskog prava sud je dužan da izrekne meru potpunog ograničenja poslovne sposobnosti u određenom vremenskom trajanju i da odredi rok u kome će se proveriti da li postoje razlozi za dalje trajanje izrečene mere. Trajanje mere ne može biti duže od tri godine jer je pravo na poslovnu sposobnost jedno od osnovnih ljudskih prava predviđeno Ustavom koje se ne može ograničiti, te mera zaštite može da ima samo određeno vremensko trajanje u skladu sa zakonom.

Kad se radi o delimičnom lišenju poslovne sposobnosti, sud je dužan da u rešenju, na osnovu rezultata medicinskog veštačenja, odredi ne samo vremensko trajanje mere delimičnog lišenja poslovne sposobnosti i rok u kome će se vršiti provera njene opravdanosti, već i vrstu poslova[43] koje protivnik

predviđena mera njegove zaštite i prava pojedinca da ima slobodu kretanja, može da predvidi prinudno zadržavanje ograničenog vremenskog trajanja u cilju utvrđivanja stanja mentalnog zdravlja, tako da odluka suda o tome ne predstavlja povredu prava na privatnost, dostojanstvo i porodični život.

[41] Maloletnik koji je mlađi od 14 godina je potpuno poslovno nesposoban, bez obzira što nije lišen svakodnevnih aktivnosti i onih aktivnosti kojima se stiču prava, kao što je npr. primanje poklona.

[42] Stariji maloletnik ima delimičnu poslovnu sposobnost.

[43] Zakonodavac je, pošto u odredbi izričito govori o poslovima, propustio da odluči i o vršenju pojedinih građanskih prava delimično sposobnog punoletnog lica, kao što je npr. pravo glasa koje očigledno ne spada u kategoriju pravnih poslova, a Preporuka Saveta Evrope upravo insistira na tome da tim licima ne budu uskraćena građanska (politička) prava.

predlagača za vreme trajanja mere produženja roditeljskog prava može da samostalno preduzima, pored poslova na koje je zakonom ovlašćen. [44]

Rešenje vanparničnog suda o produženju roditeljskog prava proizvodi statusna i porodičnopravna dejstva. Statusno dejstvo rešenja ispoljava se u tome što lice prema kome je postupak vođen ima status potpuno ili delimično poslovno sposobnog lica i što odluka suda sprečava da nastupanjem punoletstva ovo lice stekne poslovnu sposobnost. Statusno dejstvo rešenja deluje *erga omnes*. Iz tog razloga se ovo rešenje dostavlja matičaru radi upisa u matičnu knjigu rođenih, kao i organ koji vodi javnu knjigu o evidenciji nepokretnosti za slučaj da je protivnik predlagača imao nepokretnosti. Porodičnopravno dejstvo rešenja o produženju roditeljskog prava sastoji se u tome što se između roditelja i njihovog deteta zasniva odnos u kome roditelji imaju određena prava i dužnosti koje zavise i od statusa koji ima lice prema kome je postupak vođen.

14. Novele predviđaju i novo rešenje koje se odnosi na pravni lek protiv rešenja o lišenju poslovne sposobnosti, na pravo na žalbu i na dužnost drugostepenog suda da u skladu sa principom hitnosti odluči po žalbi.[45] Drugostepeni sud je dužan da o žalbi odluči u roku od osam dana od dana kada mu je žalba dostavljena. Kad je u pitanju lišenje poslovne sposobnosti radi se o oduzimanju ustavnog ljudskog prava jednom licu, koje ne može da slobodno vrši svoja prava i štiti sopstvene interese, te je iz tog razloga potrebno da drugostepeni sud hitno odluči.

15. Produženje roditeljskog prava je zaštitna mera ograničenog vremenskog trajanja u pogledu jednog ustavom predviđenog ljudskog prava. Iz tog razloga sud je dužan da pre isteka vremena njenog trajanja po službenoj dužnosti pokrene postupak u kome treba da proveri da li još uvek postoje razlozi za određivanje ove zaštitne mere. Zavisno od vrste izrečene zaštitne mere i utvrđenog stanja mentalnog zdravlja i sposobnosti, sud donosi novu odluku kojom može da licu koje je bilo potpuno lišeno poslovne sposobnosti odredi delimično lišenje poslovne sposobnosti ili da licu koje je bilo delimično lišeno poslovne sposobnosti novim rešenjem povećava, odnosno smanji obim

---

[44] Lišenjem poslovne sposobnosti pre njenog nastupanja, licu prema kome se postupak vodi oduzmaju se i neka građanska i politička prava. Ono, primera radi, i posle navršene osamnaeste godine ne može da bira svoje boravište ili nema biračko pravo.

[45] S obzirom da u opštim odredbama nije stvljena van snage odredba o neblagovremenoj žalbi, kao vanrednom pravnom leku, ostalo je otvoreno pitanje da li lice prema kome se postupak vodi ima pravo i na ovaj vanredni pravni lek, posebno u situaciji kad je zakonom predviđen kraći rok za izjavljivanje žalbe i predviđen rok u kome je drugostepeni sud dužan da odluči po žalbi. Osim toga, postavlja se i pitanje da li je uopšte potrebna neblagovremena žalba kao vanredni pravni lek u ovom postupku, kad inače postoji pravo na reviziju.

poslova koje lice delimično lišeno poslovne sposobnosti može samostalno da preduzima pored poslova na koje je zakonom ovlašćeno.

Osim toga, pošto se stanje zdravlja lica prema kome je postupak vođen i prema kome je produženo roditeljsko pravo tokom vremena može menjati, zakonodavac je propisao dužnost organa starateljstva da proverava postojanje razloga koji su bili povod za izricanje ove mere. Ukoliko se promene okolnosti i pre no što je isteklo vremensko trajanje mere, postoji mogućnost da se pokrene postupak za prestanak produženog roditeljskog prava. Ovaj postupak mogu da pokrenu organ starateljstva i ovlašćena lica. Sud ne može da pokrene postupak po službenoj dužnosti ukoliko se radi o promenjenim okolnostima u toku vremenskog trajanja mere koju je izrekao, ali može, ukoliko za to sazna, da obavesti organ starateljstva.

Zakonodavac nije predvideo ko su ovlašćena lica koja imaju aktivnu procesnu legitimaciju da pokrenu postupak za prestanak produženog roditeljskog prava. Analogna primena odredbe čl. 72 ZVP ne dolazi u obzir jer ona ne predviđa mogućnost da samo lice prema kome je produženo roditeljsko pravo pokrene postupak za prestanak produženog roditeljskog prava i vraćanje potpune ili delimične poslovne sposobnosti. Međutim, u skladu sa pravilom o shodnoj primeni pravila postupka za lišenje poslovne sposobnosti, aktivnu procesnu legitimaciju imaju, pored organa starateljstva, roditelji i samo lice prema kome je produženo roditeljsko pravo jer su oni subjekti porodičnopravnog odnosa.

16. Zakonodavac je novelama ZVP predvideo i vremenske granice pravnosnažnosti rešenja o produženju roditeljskog prava i to ne samo onih koja sud bude doneo po novim pravilima koja važe u ovom posebnom vanparničnom postupku, već i onih pravnosnažnih rešenja koja su doneta pre stupanja na snagu novela. Vremensko ograničenje u pogledu trajanja mere produženja roditeljskog prava i vremenske granice pravnosnažnosti rešenja odnose se i na pravnosnažna rešenja koja su donesena u postupcima koji su okončani pre stupanja na snagu novela. Zakonom je, iz razloga pravičnosti, jednakosti i ravnopravnosti, predviđena dužnost suda da u određenom roku preispita odluku o produženju roditeljskog prava i u postupcima koji su pravosnažno okončani i propisana dužnost suda da novim rešenjem odredi krug pravnih poslova koje delimično poslovno sposobno lice može samostalno da preduzima.

Gordana Stanković
PhD, Full Professor, The Faculty of Law, University of Niš

New legal solutions in the procedure for the extension of parental rights

A b s t r a c t

In the paper the author presents the legal-political reasons which have motivated the legislator to change the concept and revise the rules of the special contentious procedure concerning the extension of parental rights in the Law on Amendments to the Law on Contentious Procedure of Republic of Serbia (2014). The author analyzes the compatibility of the new legal solutions to the European legal standards and states that certain new legal solutions do not offer a full and adequate protection of a person this procedure is undertaken against, although they improve it to some extent.

Key words: parental rights, business acumen, restriction of business acumen, a contentious procedure for deprivation of business acumen, extension of parental rights, the procedure for the extension of parental rights

Literatura

1. Draškić, M. (2005). Porodično pravo i prava deteta, Beograd, Čigoja štampa
2. Konvencija o pravima deteta, *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 15/90
3. Konvencija o pravima osoba sa invaliditetom, *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 42/09
4. Nacionalna strategija reforme pravosuđa (2013-2018)
5. Ponjavić, Z. (2005). Porodično pravo, Kragujevac, Pravni fakultet
6. Porodični zakon, *Službeni glasnik RS*, br. 18/05
7. Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije, Porodični odnosi, (2011). Beograd

8. Prednacrt Građanskog zakonika Republike Srbije: opšti deo, (2013). Beograd
9. Preporuka br. R (99) 4 Komiteta ministara državama članicama o načelima koja se tiču pravne zaštite punoletnih osoba umanjenih sposobnosti, februar 1999. g.
10. Stanković, G., Mandić, Lj. (2013). Vanparnično procesno pravo, Kosovska Mitrovica
11. Stanković, G. (2014). Zakon o vanparničnom postupku: objašnjenja, tumačenja i stvarni registar, Beograd, Službeni glasnik
12. Zakon o braku i porodičnim odnosima, *Službeni glasnik SRS*, br. 22/80
13. Zakon o vanparničnom postupku, *Službeni glasnik SRS*, br. 25/82 i 48/88 i *Službeni glasnik RS*, br. 46/95 – dr. zakon, 18/05 – dr. zakon, 85/12 i 45/13 – dr. zakon
14. Zakon o izmenama i dopunama Zakona o vanparničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 55/14
15. Zakon o zdravstvenoj zaštiti, *Službeni glasnik RS*, br. 107/05, 72/09 – dr. zakon, 88/10, 99/10, 57/11, 119/12 i 45/13 – dr. zakon
16. Zakon o parničnom postupku, *Službeni glasnik RS*, br. 72/11, 49/13 – US, 74/13 – US i 55/14
17. Zakon o pravima pacijenata, *Službeni glasnik RS*, br. 45/13
18. Zakon o ratifikaciji Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, izmenjene u skladu sa Protokolom br. 11, *Službeni list Srbije i Crne Gore – Međunarodni ugovori*, 9/03, 5/05 i 7/05 - ispr. i *Službeni glasnik RS – Međunarodni ugovori*, br. 12/10